

Adalékok a Debreceni Csokonai Kör történetéhez.

(Fennállásának félszázados jubileuma alkalmából.)

Írta: PÁP KÁROLY.

Vidéki irodalmi társaságaink mindig jótékony szerepet játszottak a hazai művelődés szolgálatában. A XVIII. század végén Kassa, Komárom, Sopron, a kegyezés után meg csaknem minden nagyobb városunk alakít egy-egy ilyen lelkes kört, hogy felolvasások tartása és pályázatok hirdetése, írók és művek támogatása által mozdítsák elő a magyarság és művelődés ügyét tőlük telhetőleg. Majd hozzáfűzik még ehhez névadó nagyjaik (Bessenyei, Kazinezy, Vörösmarty, Kemény, Jókai, Arany stb.) kultuszát, miáltal a nemzeti kegyelet ápolásának is meglehetősen nagy szerepet játszottak. E társaságok egyik legérdemesebbike a *Debreceni Csokonai Kör*, amelyet szintén rokon eszményekért hevülő hívek serege hozott létre és a kegyelet. Kegyelet Debrecennek nagy költő fia, Csokonai iránt, aki amíg boldogtalan sorsával mélyen megillet, lángesze, hite és egyetemesége révén a múlt és a jövő gondolatát együtt öleli át lelkünkben.

Érdekes, hogy jóval előtte, már a hatvanas években is volt Debrecenben egy ú. n. *Emlékkert-társulat*, amelynek a célja még arra irányult, hogy „a nagy férfiak emlékszóbrainak elhelyezésére szolgáló kerteket kijelölje, s azokat megfelelő dísznövényekkel beültesse és állandóan gondozza”. Ennek a nyomába lépett a 80-as években a *Felolvasó Kör*, hogy oktató és szórakoztató előadások tartásával gyűjtse maga köré Debrecen művelt társadalmát. S amikor ez sem bizonyult megfelelőnek, mert nem volt határozott iránya s talán hanyatlott a buzgalma, lett mind általánosabbá a vágy egy olyan irodalmi társaság után, amely törekvéseit a közönség szívében folyton élő Csokonai-kultusszal kapcsolja együvé. Elsőnek most is a Kollégium és a ref. Egyház állnak a törekvés élére, mire a munka gyorsan halad s 1889 decemberében megkezdik az alapszabálytervezet tárgyalását. A helyi lapok, a Debrecen, Debreceni Hírlap, Debreceni Ellonör, Debreceni Híradó, Debrecen-nagyváradai Értésítő, lelkes vezérekkel együtt a mozgalmat s nem győzik hangsúlyozni, hogy „az új Társaság voltaképp akkor fog megfelelni hivatásának, ha nem pusztán irodalmi, hanem művelődési tekintetben is irányítója lesz Debrecennek”. Az alakulás további mozzanatait itt nem részletezve, elég

¹ Számuk ma már a félszázad is meghaladja és bár felsorolásukat itt mellőznöm kell, hivatásuknak pontos méltatását koronként annál kívánatosabbnak tartanám. Velük eddiglegé behatóbban talán csak egy doktori értekezés foglalkozott, a Hofbauer Lászlóé, *Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. sz. végétől a XIX. sz. elejéig*. Bp., 1930. 103. l.

ha röviden megemlítjük,² hogy benne különösen két akadémiai tanár játszott főszerepet: *Géresi Kálmán* és *Csiky Lajos* s mellettük a Kollégium már akkor ünnepelt poétája és szeniora, az ifjú *Szabolcska Mihály*. Azáltal, hogy a Kör Csokonairól nevezi el magát, már programjába vette a költő kultuszát, amikor pedig a választmányát is csaknem mind literátus emberekből válogatja össze,³ olyan magasabbrangú egyesülésre vágyik, amilyenek akkor az ország csaknem minden nagyobb városában divatban voltak. Természetes, hogy a Kör egyelőre nem szakíthatott a régi hagyományokkal s még mindig feladatának tekinti a városszépítés (az Emlékkert s a Csokonai-szobor ápolásának) gondolatát. E szerint oszlott két szakosztályra is: egy szorosabb értelemben vett *irodalmira* és egy ú. n. *szépítésire*, külön elnököt és titkárt állítván mind a kettő élére. Így lettek a kör első elnöke: *Vértesi Arnold*, a jeles író, a Kisfaludy és Petőfi Társaság tagja, az irodalmi szakosztályban meg *Géresi Kálmán* tanár, a szépítésiben: *Komlóssy Arthur* ügyvéd, városi főjegyző. Főtítkárokká: *Bakonyi Samu*, a Debrecen c. ellenzéki lap főmunkatársa, titkárokká pedig *Tüdős János* ügyvéd (irodalmi) és *Zoltai Lajos* író (szépítési o.).

Miként előbb a kör megalakulását, hasonló meleg tüntetéssel kísérték annak bemutatkozó ülését is 1890. június 1-én. Szinte az egész város ünnepelt. Dél előtt a színházban matinéval, este ugyanott egy nagyszabású hangverseny keretében. A matinén már mint alapító tagok *Eötvös Károly* és *Teleki Sándor* gróf (Petőfi barátja) is megjelentek. Ez utóbbin meg *Komócsy József* és *Abrányi Emil* olvastak fel verseikből. Egy dalárda Csokonai dalokat énekelt, *Abrányiné-Wein Margit*, az operaház primadonnája pedig a *Sevillai borbély*ből adott elő, „nehány gyönyörű áriát, frenetikus tapsok kíséretében“, újságolja az egyik helyi lap...

A Kör célja, a miniszterileg is megerősített alapszabályok értelmében az lett, hogy „ezzelmi központot létesítsen Debrecen város művelt elemei részére. ápolja a magyar irodalmat, tudományt és művészetet, buzdítólag hasson a kiváló irodalmi termékek közlése és terjesztése által az írói tehetségekre, elősegítse azok műveinek megjelenését, előmozdítsa a művelődést általában, de különösen fejlessze a szép iránti érzéket s közreinködjék Debrecen köztéri, utcai és környéke szépítésében. Végül Debrecen nagy költőjének életére és költői működésére vonatkozó adatok beszerzése, a homályban feledett adatok felderítése, kiadatlan és ismeretlen munkáinak felkutatása, kéziratainak és minden rávonatkozó tárgyakkal, emlékeknek gyűjtése által — a Csokonai-kultusz művelése.“ A 6. §. alapján a kör tagja lehet minden nő és férfi, aki ellen a választmányának kifogása nincs. A tagok háromféle kategóriába különülnek, ú. n. tiszteletbeli, alapító és rendes tagokra. A 8. §. — mint emlí-

² 1890 január 16-án mondták ki határozatilag a Csokonai Kör megalapítását. Február 26-án röppentek ki az első aláírási ívek s pár hét alatt 25 frt-tal mintegy 30, évi 2 forint tagsági díjjal több mint 300 tag jelentkezett. Amellett, hogy a régi Emlékkert-társaságnak mintegy 9000, a Felolvasó Körnek kb. 1000 frt-nyi vagyonát is a Csokonai Kör örökölte.

³ Az ülés nagy érdeklődés mellett a Városház tanácstermében folyt le s minden tisztséget egyhangú választással töltöttek be, még a választmányi tagsági helyeket is (30 t.). Az is érdekes, hogy ez utóbbiak közt aránylag sok volt a hírlapíró, akik bármely politikai pártállású lapnál dolgoztak, mindig nagy egyetértéssel emeltek szót a Kör alapítása érdekében.

tettük — két szakosztályt különböztet meg: irodalmi és szépészeti, amely azonban már a 90-es évek derekán egybe olvadt s ügyeit egy 30, majd 45 tagból álló választmány intézte. Amikor Vértesi Arnold 1893-ban Pestre költözik, helyét *Szell Farkas* táblai tanácselnök foglalja el, alelnökké viszont *Géresi Kálmán* tankerületi főigazgató, és *Dobieczyk Sándor* MAV üzletvezető lesznek, míg a főtinkári székét Tüdös Jánossal, a titkárit pedig Benedek Jánossal töltik be. Együttal elhatározzák, hogy a felolvasások sorát minden év november 17-én, Csokonai születésnapján kezdik meg. 1899-ben végre Géresi Kálmán lép az elnöki székbe, akinek hosszas működése (1900—1921) új és nevezetes korszakot nyit meg a Csokonai Kör életében.⁴

*

Valóban, a Kör először *Géresi Kálmán* vezetése alatt ült komolyabb irodalmi jellegű és emelkedik sokáig törekvessége révén a vidéki rokon társaságok legjobbjai közé. Munkakörének illusztrálására álljon itt legalább ez a pár-szükszavú adalék. A Kör választmánya hathatósan tevékenykedett a város „szépítő törekvéseiben”; még jobban elmélyíti a Csokonai-kultuszt. Szobra környékét parkíroztatja, talapzatára a költő születése és halála évfordulóján koszorút helyez, sírhalmát a Hatvan-utcai temetőben különös gonddal óvja és ápolja. S miután megjelölte a Hatvan-utca 23-ik szám alatt levő szülőházát, (szabatosabban csak a helyét), könyveinek és a rávonatkozó irodalomnak rendszeres gyűjtéséhez fog, személyes emlékei (kéziratai, képei, relikviái stb.) számára pedig külön ereklyetárat létesít (1906). Végül halála százados évfordulóját — 1905. május 20—21. napjain — országos ünnep keretében üli meg, melyen a M. T. Akadémia, a Kisfaludy és Petőfi Társaságok is színpad számmal képviseltetik magukat. Hasonlóképpen megindítja Debrecen irodalmi és történelmi nevezetességű helyeinek megjelölését. Emléktáblával látja el a szatmári békekötésben szerepet játszott Komáromy-féle kúriát (1911. Kossuth-utca 12.); Fazekas Mihály egykori tusculanumát (Piac-utca 58.); a mult század eleji magyar színészet egyik játszó helyét;⁵ Petőfi lakóhelyeit: az Erzsébet téren, (akkor a Várad-utcai Új-soron) fekvő igénytelen házacskái⁶ és a Batthyány-utcai házat (16. sz.), ahol 48 decemberében a fia született. Sőt megkezdte a régi nagy tanárok, papok, költők (Nagy Imre), művészek (Boka Károly), és kegyes jótévedők sírjának a felkutatását. 1908 őszén, a *Magyar Fűrészkönyv* megjelenésének százados évfordulóján Diószeghy és Fazekas szim-

⁴ A kör alelnökei voltak az ő idejében: *Kenézy Gyula*, Debrecen nagy műveltségű főorvosa, később egyetemi tanár és *Komlóssy Arthur*. Utánuk *Pap Károly* egyetemi tanár és a költői vénáju ügyvéd, *Körössy Kálmán*. Főtinkár 1900 óta *Szávay Gyula*, a Petőfi Társaság tagja, az Iparkamara főtinkára, titkár, majd főtinkár 1902—1923-ig, az akkor már neves irodalomhistorikus: *Kardos Albert*, főreáliskolai tanár.

⁵ Ezeknek a helyén ma már más épület emelkedik. A Fazekas-féle portán egy hatalmas bérház (Ferenc József, másként Piac-utca 58. sz.), a Színházszóén meg a Vármegyeháza (Ferenc József-út 54).

⁶ Hol az 1843—44-iki szomorú telet töltötte. Kevés különbséggel ma is olyan a képe, mint amilyen Petőfi idejében lehetett. Mellette egy szélesen terpeszkedő nagy épület: az egykori róm. kath. kórház. Itt születtek a *Temetésre szól az ének*, a *Síkos a hó, szalad a szél*, *A virágnak megtiltani nem lehet* stb. kezdetű szép költeményei.

bolikus emlékét avatja fel a mai Déri-múzeum, egykor Botanikus-kert Baltázár Dezső-utcai bejáratánál.⁷

Egy másik figyelemreméltó törekvés volt az Elnökségnek az, hogy lehetőleg pályázatok hirdetése által is növelje a Kör publicitását. A díjakat hozzám hol a maga, hol egyes jötevők adományaiból gyűjtötte össze. Közülök itt csupán kettőt emelünk ki: a *Kazinczy nevére* alapítottat és a *Telegdy-Koldes Jászló-féle* alapítványt. Mindkettő szépirodalmi munkák jutalmazására. Amazt a helybeli Őri Kaszinó, emezt egy derék tagtársunk tűzte ki, éveken át száz aranyat téve le „egy estét betöltő, vidám énekes játék vagy életkép jutalmazására, amelynek tárgya a magyar népeletből vagy népi hagyományokból vétessék“. E mellett készséggel támogatott a Kör minden ifjabb író, akinek buzgalma, tehetsége komoly reménnyel biztatott. Így bontogatták szárnyaikat nálunk Szaboleska Mihály, Farkas Imre, Oláh Gábor, Kuthi Sándor, Vályi Nagy Gusztáv, Szombati Szabó István, Móriéz Pál, Szathmáry Zoltán, Pálffy József hírlapíró, Dóczy József és Kardos István dal- és zeneköltők. Saját költségén adta ki 1905-i jubileuma alkalmából *Csokonai válogatott munkáit* és *Három irodalmi ünnep* című emlékkönyvét⁸ (1909). Őt debreceni diák az ú. n. *Bokréta kör* verses kötetét (1905) s Oláh Gábor *Petőfi képzeletéről* írt tanulmányát (1909) stb. Felolvasó ülésein meg egyre gyakrabban szerepeltetett országos nevű írókat és költőket, nem egyszer művészeket, aminthogy maga is szívesen vett részt a fővárosban és a vidéken rendezett ünnepeken. Közélebről: a budapesti Vörösmarty-, a nagyszalontai és nagykőrösi Arany-, az érsemjéni Kazinczy-szobor, s a Bessenyei bercei emléktáblájának stb. leleplezésén. Aztán Gyöngyösi István radvánci, Ferenczi István, az első magyar szobrász rimaszombati, Greguss Ágost eperjesi, Diószeghy Sámuel fővárosi, Dayka Gábor ungvári, Egressy Gábor miskolci emlékünnepe; Balassi Bálint hamvainak a hibber, Petőfi családjának a Kerepesi-feltemetőben történt új sírba helyezését. Nemkülönbön jeles írók (Ábrányi Emil, Mikszáth Kálmán, Lévy József, Kiss József, Beöthy Zsolt stb.) pályájának egy-egy nevezetesebb fordulóján tartott ünnepeken. Többször a Kisfaludy Társaság díszülésein, amelynek vezetőségével, főként Beöthy Zsolt elnöksége alatt még bensőbb kapcsolatot tartott fenn a Kör, hiszen Géresi Kálmán egykor tanára, Kardos Albert pedig tanítványa volt a jeles tudósnak.

*

Elképzeltető, hogy milyen bénítólag hatottak a mi szépen fejlődő intézményünkre is előbb a világháborúnak, majd a kommunizmusnak és az oláh megszállásnak örökös izgalmai;⁹ 1921. január 23-án nagyérdemű elnökének,

⁷ Bár az emlékmű költségeiben többet (város, ref. egyház, kollégium, s a Diószeghy-rokonok is) résztvettek, a gondolat felvetése és megérlelése mégis a Csokonai Kör érdeme.

⁸ Mindkettőt Kardos Albert titkár avatott gondozásában.

⁹ Mivel a gyanakvó népbiztos, majd az oláh megszállók, hallva a Kör erős nacionalista irányjáról, a mi működésünket is befiltotta, „Arany János Társaság“ cím alatt kértünk és kaptunk engedélyt nyilvános ülések tartására, s mert némi ellenforradalmi törekvések hevítettek, a hét bizonyos napjain, esténként a Kollégium más-más termében gyülekeztünk össze, s nem kis részünk volt Debrecen hazafias szellemének ébrentartásában.

Géresi Kálmánnak halála, akinek közismert bölcsesége és nagy személyi kapcsolatai, főtítkárának, Kardos Albertnek mindenre kiterjedő gondja pár évtized alatt egész virágzó társasággá formálták a Csokonai Kört. Utánuk még a megállás is hanyatlás lett volna, amikor már-már az ébredés jelei mutatkoztak mindenfelé a Csonka-hazában. Nálunk elsősorban az *Egyetem* falai között, az egyes klinikák és szemináriumok működésében, amintohy belőlük sarjadt ki nemsokára (1922) a *Tisza István Tudományos Társaság*, majd a *Nyári Egyetem* és *Népszerű Főiskola*, egyre nagyobb érdeklődéssel kísért előadásaikkal. A Városi Múzeum is *Déri-múzeummá* fejlődik s újabb lendületet nyer Debrecen színházi, zene- és képzőművészeti élete. Végre a nálunk is erőteljesen jelentkező új költői irányok tüzhelyeként megalakult (1927) az *Ady Társaság*, a helybeli és vidéki művészi törekvések összefogására pedig a *Tiszántúli Szépművés Céh*. Mindezeket csak futtában érintve, jelölül annak, hogy mennyi tényező hatott már közre a Csokonai Kör céljainak és eszközeinek megvalogatásában is.

Ilyen viszonyok közt bizony csak fokozott felelősségérzettel vállalhatta magára Géresi örökét a Kör és új tisztkára (1922. május), amelynek elnökévé *e sorok írója*, alelnökeivé szentpéteri *Kún Béla*, egyetemi tanár és *Oláh Gábor*, a jeles író lettek, míg a főtítkári tisztre — Kardos Albert visszalépése után — *Csobán Endre* városi főleváltárost emelte a Társaság bizalma. Ugyanekkor töltötte be a választmány összes megürült helyeit s folytatta nagy buzgalommal a tagok gyűjtését, valamint a Kör anyagi ügyeinek gyökeres rendbehozatalát. Mert annakidején mi is hadikötvénybe fektettük minden készpénzüket (több, mint 30.000 aranykoronát), s most olyan nehéz helyzetbe kerültünk miatta, hogyha a nemes város nem jön segítségünkre, pusztán a tagsági díjakkól nem fedezhettük volna legegylemibb szükségleteinket sem.¹⁰ A gazdasági helyzet pedig nemhogy nem enyhült, hanem még jobban súlyosbodott. Így le kellett mondanunk — s talán ez esett a legfájdalmasabban — még az *Evkönyveink* kiadásáról is, ami meg egyik oka lett annak, (hiszen a napilapok sem közöltek semmit díjazás nélkül), hogy az irodalmi köztudat nem kísérhette munkánkat annyi és olyan méltánylással, mint ahogy sikereink révén joggal megérdemeltük volna... Csak egyről nem mondhattunk le semmiáron, hogy fiatal tehetségek kibontakozását továbbra is ne támogassuk, amint erre alább részletesebben is rá fogunk mutatni.

Felolvasó üléseinket, a hagyományokhoz híven, mi is minden év november 17-én kezdtük meg, délelőtt megkoszorúzva Csokonai szobrát és síremlékét, délután meg a Kollégium aulájában gyűlvén össze, hogy Debrecen művelt társadalomával és iskoláival együtt ünnepeljünk. Havonta, májusig, átlag egy-egy ülésünk volt, de kivételes esetekben néha több is. Műsorunkat ének- és zencszámok, szavaltatok és felolvasások (versek, novellák, tanulmányok, stb.) alkották,¹¹ figyelemmel kísérve bennük irodalmunk minden nevezte-

¹⁰ Pedig a főtítkár is lemondott mindennemű honoráriumáról, ami Géresi idejében kb. évi 800 aranykoronának felelt meg. Az elnökség meg akárhányszor a sajtójából fedezte az útszámlákat, részben a Társaság adminisztrációs költségeit is.

¹¹ Üléseinket eleinte a Kollégium aulájában, később, ünnepi alkalmakkor, a Városházán és Megyeházán, amikor pedig a Déri-múzeum megnyílt (1935), annak pompás dísztermében tartottuk. Szavaltatokkal az egyetemi ifjak

tesebb hullámverését, amelyről elsősorban az elnöki megnyitók emlékeztek meg. Vezető elvünk: a haladás és fejlődés gondolata, hogy a múltból semmi se menjen veszendőbe, ami becses vagy élő erőnek érzett hatalom, viszont a fejlődésben is ápolásra találjon minden, ami valóban értégarapodást jelent. Így mérsékeltük néha a harc túlzásait, védelmeztük az innen és túl veszélyben forgó értékeket s a kiegyenlítő fejlődés folytonosságát, javát és igazát — a köztudatban. Mert ha van szükség a harera, melyben az eszmék ereje a világ elé áll, bizonyára szükség van erre a kiegyenlítő munkára is, mely amíg a multat tiszteli, a jövőnek sem engedi útját állani semmi téren.¹²

Ily úton haladva ünnepeltük meg 1927 januárjában *Petőfi összes költeményei* első kiadásának nyolcvanadik, 32 öszén *Arany halálának* ötvenedik évfordulóját. Majd megemlékeztünk: *Kazinczy Ferenc*, *Berzsenyi Dániel*, *Kölcsey Ferenc*, *Kisfaludy Károly*, *Katona József*, *Fazekas Mihály*, *Madách Imre*, *Gyóni Géza*, *Szabolcska Mihály*, *Herczeg Ferenc*, *Babits Mihály* és *Oláh Gábor*¹³ életének vagy írói működésének egy-egy nevezetesebb fordulójáról. Külön, hódoló ülésen áldoztunk *Báthory István* lengyel király (1933), *II. Rákóczi Ferenc* fejedelem (1935), *Mátyás király* (1940. nov.) és *gr. Széchenyi István* (1941. nov.) halhatatlan emlékének, aminthogy kifejeztük örömünket a megszállt országrészek visszacsatolása alkalmával mindannyiszor. Fogadtuk több alkalommal az *Erdélyi Irók Székely Csoportjának*, később a *Gárdonyi Társaságnak*, a *Kelet-Magyarországi Irók Szövetségének*, a nagyvárad *Szigligeti* és a nyíregyházi *Bessenyei Körnek* baráti látogatását. Köszöntöttük a Tisza István Tudományi Társasággal és az Ady Társasággal egyetemben a *Városok Kulturális Szövetségét* (1935), valamint a gr. Zichy János vezetésével érkező *Alföldi Magyar Közművelődési Egyesületet*. Viszont minket tiszteltek meg látogatásukkal a *Kisfaludy és Petőfi Társaság* (amaz 1929, emez 1937 tavaszán), akiket a város és megye hivatalos képviselőivel s együttes ülés keretében fogadtunk és üdvözlöttünk. Nagyrödemű elnökeik, *Berzeviczy Albert* és *Pekár Gyula* kíséretében lejöttek hozzánk: Angyal Dávid, Csathó Kálmán,

és a helybeli színház művészei, ének- és zeneszámaikkal a városi dalárdák tették színesebbé műsorunkat. Köztük is elsősorban a Kollégiumi Kántus Csokonai-nótái, mint a Kör alapítása óta elmaradhatatlan praeludiumai évadnyitó üléseinknek.

¹² E program voltaképp a Kisfaludy Társaság programja, amelyet mi is igyekeztünk követni legjobb tudásunk szerint. (Lásd Beöthy Zsolt elnöki beszédeit a Kisfaludy Társaság ünnepi közgyűlésein.)

¹³ *Oláh Gábor*, amióta rendkívüli költői és írói talentumai kibontakoztak, mindig lelkes barátja és méltó díszje volt Társaságunknak. Nagyobb ünnepélyeinket el sem bírtuk volna képzelni az ő becses tanulmányai s egy-egy gyönyörű költeménye nélkül. Egyáltalán, amit visszavonuló szerénységre, később betegeskedése miatt a magasabb irodalmi fórumok vele szemben elmulasztottak, annál inkább siettünk pótolni mi, testvéri melegséggel, támogatással és elismeréssel, — minden irányban. Ha Isten engedi — mert költőbarátunk nagy beteg —, születése hatvanadik évfordulóját külön ülés keretében fogjuk megünnepelni. — Ezt azóta, március 1-én tartott díszülésünkön meg is tettük. A költő érdemeinek méltatásán, a tőle írt és róla szóló költemények szavaián kívül, barátai és tisztelői ajándékából egy hatalmas *ezüstkoszorút* nyújtottunk át neki. Az átadás azonban, mivel az Ünnepelet az ülésre már nem jöhetett el: a belgyógyászati klinika egyik betegszobájában történt.

Herczeg Ferenc,¹⁴ Kéky Lajos, Sajó Sándor, Sik Sándor, Szabolcska Mihály és Zilahy Lajos (Kisf. T.); József Ferenc kir. herceg, Császár Elemér, Korota Pál, Lampérth Géza, Szathmáry István (Petőfi T.). Sőt nálunk ünnepelte meg 1928 őszén, írói pályájának félszázados jubileumát a mi jeles székely mese-mondó barátunk, az *ősz Benedek Elek*. Ugyanotját mi kerestük föl szíves meghívásukra a miskolci *Lévay Egyesületet*, a nagykőrösi *Arany Társaságot* és a nyiregyházi *Bessenyei Kört*. Ez utóbbit több ízben is: a Kör negyvenéves jubileumán, az Alföldkutató Társaság vándorgyűlése alkalmából s amikor a nagy nemzetébresztő Pusztakovácsiban nyugvó hamvait végre szülőmegyéje földjében helyezték el örök pihenőre (1940 okt.). Aztán bejártuk felolvasó gárdánkkal a tavaszi könyvnapokon, valamint a Néprajzi Társaság irányította folklórkutatások kapcsán a szomszéd hajdúvárosokat. Hajdúböszörményt, Nánást, Szoboslót és Dorogot, hol vagy a gimnáziumokban, vagy a városházán tartott előadásokban hirdettük népünk nyelvének, hagyományainak és művészetének fokozottabb megbecsülését az összegyűlt közönség előtt.

Ahová testületileg nem mehettünk el, vagy képviseltettük magunkat, vagy levélben fejeztük ki hódoló együttérzésünket irodalmi nagyjaink ünnepein. 1925-ben pl. *Jókai születésének* százados évfordulóján, Komáromban. *Rákosi Jenő* szobrának leleplezésén Budapesten, *Katona József* hamvainak új sírba tételén Kecskeméten, *Kazinczy halálának* százados emlékünnepeén Érsemlyénben és Széphalmon, a *sárospataki főiskola* 400 éves jubileumán, a nagykőrösi *Arany János Társaság* alakuló ülésén (1925), Csokonai emléktáblájának leleplezésén Csurgón, a Szabolcskának Okécskén, a *Kisfaludy* és *Petőfi Társaságok* évi díszülésein évről-övre, kivétel nélkül. Tavíratilag köszöntöttük a győri Kisfaludy, a soproni Frankenburg, a kassai Kazinczy, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond és a pozsonyi Toldy Kört ünnepi üléseik alkalmából, stb.

Amde, amíg nemzeti nagyjaink kultuszát ápoltuk, kész szívvel fogadtuk magunkba a világirodalom klasszikusainak sugalmait is. Így idéztük föl 1921 decemberében halálának 600. évfordulóján *Dante*, külön ülés vagy színielőadás keretében a *Shakespeare*, *Goethe*, *Molière*, *Lafontaine* és *Byron* szellemét. Napjaink jelesei közül meg *Gerhardt Hauptmann*, *D'Annunziót* és *Pirandellót*, amikor jeles szakelőadók — fővárosiak és helybeliek — ajkán méltattuk a nevezett nagyok költői értékeit s a magyar irodalomra gyakorolt ihlető hatásukat. 1925 novemberében *Van Szaich von der Bohn*, egy lelkes magyarbarát holland írónő és *Kállay Kálmán* egyetemi tanár közreműködésével holland délutánt rendeztünk. 1937 májusában pedig *Edmond Rostand*, a francia Dragignan

¹⁴ Jölesik följegyeznünk, hogy *Herczeg Ferenc*hez, mint Debrecen díszpolgárához és Körünk kitűnő barátjához, azután is több ízben volt szerencsénk, valahányszor jölesett felfrissülnie „e legmagyarabb város levegőjében s szét-szóródni a Hortobágy gazdag, keleties képein“. Píyenkor mindig meg-meglátogatta a helybeli nagyobb kultúrintézményeket: a Kollégiumot és könyvtárát, a Déri-múzeumot, az Egyetem híres klinikai telepét és Központi Épületét. Érdeklődött még irodalmi szemináriumunk munkássága iránt is s előmeréső jeléül dedikált arcképével ajándékozta meg dolgozóteremünket... Mint egykor *Beöthy Zsolt*, aki rendszerint Balogh Jenő és Kozma Andor társaságában szokott lejönni hozzánk, ahol annyi hű tanítványa és tisztelője vette körül. Talán a legnagyobb öröme mégis abban telt, ha a főiskolai Kántus szép nőiain (A reményhez, a Tihanyi echóhoz, a Csikóbőrös kulaeshoz) elmerenghetett. Utána nem győzött hálálkodni a derék fiúknak s magasztalni a hányatott-életű költő lángeszének nemmúló varázsát.

városka főlevéltárosa keresett fel bennünket s tartott igen érdekes, részben ismeretlen adatokkal színezett előadást Kisfaludy Sándor provencei fogságiról és Desclapon Karolina koráról és egyéniségéről. Milyen jólesett hallanunk, hogy a magyar katona-költő emléke még ma is él odakint nemcsak a levéltárak poros aktái közt, hanem a vele ismeretségben állott úri családok hagyományában. Végül hadd említsük meg, hogy 1926 októberében egy magyarul is jól tudó tokiói tanár, Imaoka Dzsucsiro, szereplésével *japán-estet*, 36 márciusában pedig *hindu irodalmi délutánt* rendeztünk, amelyen Molnár István bőszőrményi kartársunk s a sorok írója ismertették a dúsgazdag keleti irodalom remekeit, magyar tolmácsolóikkal egyetemben.

E kétévűzetes, buzgó munkásság alatt itt köszönthettük körünkben a közelmúltak és a mai magyar irodalomnak egész sereg kiválóságát. A már említettekön kívül: Rákosi Jenőt, Voinovich Gézát, Jakab Ödönt, Ferenczi Zoltánt, Aprily Lajost, Benedek Marcellt, Nadányi Zoltánt, Komáromi Jánost, Harsányi Zsoltot, Móricz Zsigmondot, Hankiss Jánost, Csúry Bálintot, Zsigmond Ferencet, Maday Gyulát, Juhász Gézát, Vályi Nagy Gézát, Gulácsy Irént, Sz. Szabó Máriaát, Berde Máriaát és Szabó Lőrincet. Az *Erdélyi Írók Székely Csoportjában*: Nyirő Józsefet, Tamási Aront, Tabéry Gézát, György Dénest, Reményik Sándort, Molter Károlyt, Wass Albert grófot, Tompa Lászlót és Asztalos Imrét. Kiemelvén, hogy ez a névsor korántsem törekedett teljességre, hiszen mellettük hány ezer fordultak meg felolvasó asztalunknál tudományegyetemünk, középiskolánk és városunk kiválóbb tudósai, írói, zene-, ének- és szavalóművészei, együtt az Ady Társasággal, melynek üléseit mi is gyakorta látogattuk, vezető férfiai választmányi tagjaink sorába iktattuk. A körünk s körjük csoportosuló ifjabb generáció zsengéiből pedig a múlt év folyamán is bemutattunk egy egész csokorra való.

Az öreg Kollégiummal való benső kapcsolataink kifejezőeként helyeztük el 1935-ben az épület nyugati homlokzatán azt a három művészi reliefot, mellyel az iskola legnagyobb tanítványainak: *Csokonainak, Kölcseynek és Arany*nak kívántunk maradandó emléket állítani. Aminthogy követni fogja őket nemsokára (a keleti félen) *Kormányzó Urunk, Tisza István* és *Szabolcska Mihály* bronzképmása... De rendbehoztattuk Kölcsey Sándor polgármester nemes támogatásával Csokonainak több mint 100 éves és az idők folyamán nagyon megviselt síremlékét. Régóta fájt látni, hogy a pompás kivitellű, hatalmas piramis erőszékeli hogy lazulnak meg, finom ornamentikái hogy kopnak és hullanak lefelé, a sír kerítése pedig a hozzá túl közel ültetett fák feszítő ereje következtében évről-évre hogy vetemedik egyre széjjelebb. Ma már minden ízében kijavítva (akár végkép ott maradnak a drága hantvak, akár a központi temetőbe költöznek idővel), évtizedeken át bizton dacolhat az idővel. Végre 1939 őszen nagyobb szabású ünnep keretében márványtáblával láttuk el azt a Fűvészkert- (ma Balthazár Dezső-) utcai házacskát, melyben egykor a magyar reformkor fenéköltőlkü fia, *Kölcsey Ferenc* lakott testvéreivel együtt, diákorában.¹⁵

¹⁵ A ház felkutatása volt kedves tagtársunknak, Debrecen egykori jeles archeológusának, Zoltai Lajosnak érdeme. Fölvetésén résztvevett nemcsak a Kölcsey-család, hanem a közel s távoli vidék intelligenciája is. Az ünnepi beszédet Lázár Andor ny. igazságügyi miniszter, városunk akkori képviselője tartotta.

Amint már fentebb érintettük, legyen szabad itt pontosabban is felsorolni, hogy nehéz viszonyaink ellenére is közzétettük *Oldh Gábor Újabb költeményeit*, *Zsigmond Ferenc* essayjét; *Herczeg Ferenc*ről, *Sz. Szabó Mária* novelláit, a régi, ú. n. *Bokrétának* immár harmadik kiadását,¹⁶ a Debreceni írók *Anthológiáját* és *Tóth Endre* verseskötetét. A választmány erkölcsi támogatásával szintén munkába vettük *Csokonai összes műveinek* kritikai kiadását, ami a patakiak edíciója után, úgy hisszük, természetes kötelességünk. Ezt követné, ha megfelelő fedezetet tudunk rá találni: a költő *Válogatott műveinek* díszkiadása, *Haranghy Jenő* kongeniális rajzaival szépítve. Ez a hivatott művész, mint maga is Debrecen szülötte, mindig hő bámulattal csüggött a város nagy fián, s annyi kitűnő alkotása után készséggel vállalkozott Csokonai illusztrálására is. Így támadtak esete alatt már a harmincas évek elején a *Béka-egérharcból* vett finom és szellemes akvarelljei. Később az itteni „Angolkirálynő Szálló“ Ady-szobájának freskói (a *Dorottyából* és *Szegény Zsuzsi a táborozáskor*). Úgy, hogyha a tervbevett ciklus elkészül, képes, klaszszikus edícióinknak bizonyára egyik legszebb, legsikerültebb terméke fog lenni.

*

A változó idők követelményeinek megfelelően hova-tovább szűkegessé vált a Kör alapszabályainak módosítása is, amelyet több rokon intézmény szervezetének áttanulmányozása után, 1933 őszén cjtettünk meg. Elgondolásainkban főként az vezetett, hogy *a kör eddig inkább társadalmi és egyesületi színezetét kifejezetten irodalmi jellegűvé avassuk*. Ezt pedig azáltal véltük elérni, ha 1. a hazai és külföldi irodalom, tudomány és művészet eredményeit behatódóbb figyelemmel kísérjük, tanúságait a magunk számára gyümölcsözöbbé tesszük. 2. Ha anyagi erőnkhez mérten eredeti vagy fordított, szépirodalmi, esztétikai és művészettörténeti munkákat adunk ki, vagy ilyenek megjelenését tőlünk telhetően elősegítjük. 3. Ha Csokonai, Debrecen és a Tiszántúl megismerését célzó minden komolyabb vállalkozásnak továbbra is az élen maradunk, a Csokonai-ereklyék gyűjtésére, a költő kultuszának ápolására fokozott gondot fordítunk. 4. Ha Csonka-Magyarországon belül és kívül működő (magyar) rokon-társaságokkal, köztük a mintakul tekintett Kiszaludý és Petőfi Társasággal még bensőbb érintkezést keresünk, a megszálított országrészekben működőket törekvéseikben támogatjuk, a szótszórtan éló magyarság kulturális egységének fenntartásáért minden lehetót megteszünk. 5. Ha a most felsorolt célok megvalósítása érdekében felolvasásokat, előadásokat, értekezleteket tartunk, ünnepeket rendezünk és pályadíjakat tűzünk ki stb. 6. Ha a Körünkben eddig is meglévó rendes (most pártó) alapító és tiszteleti tagság mellett egy új minőségüt, az „örökös tagságüt“ létesítjük, és pedig olyformán, hogy ettől fogva ezek az örökös tagok alkotják a Kör gerincét. Újabb választás alá ezek többé nem esnek, hanem a „nekik juttatott megtiszteltetést élethossziglan viselik“. Egyben belük alakítjuk

¹⁶ Öt poétalekü debreceni diák verskötete viselte először ezt a nevet, amelyet még egyetemi hallgató korukban tettek közzé (1896): Baja Mihály, Gulyás József, Gyökössy Endre, Maday Gyula, Oláh Gábor. Akkor is a Csokonai Kör adta ki, most is készséggel vállalta annak erkölcsi és anyagi támogatását.

a két különálló „irodalmi“ és „tudományos és közművelődési“ osztályt. Mind-egyiket 24—24 taggal, melyek a város szellemi életének minden számottevő értékét magukba ölelik. (A Kör intéző szervei: a közgyűlés, a választmány, az elnöki tanács, a szakosztályok, a bizottságok és tisztviselők, ú. m. az elnök, a két szakosztályi elnök, akik egyúttal a Kör alelnökei, a főtitkár, a titkár, a két szakosztályi titkár, az ereklyetári őr, a jogtanácsos, pénztáros, ellenőr. Mellékesen jegyzem meg, hogy a ciklusok lejártával a régi tisztikart a közgyűlés ismét egyhangulag megválasztotta.) Hogy célunkat mennyire sikerült megközelíteni, a felsorolt eredmények komoly tartalma eléggé bizonyítja. De egyúttal jelzi azt a szellemet is, mely a Csokonai Kör vezetőségét folyton áthatotta: használni, haladni, a magvarság és művelődés gondolatát ezeken a tájakon mentől hathatósabban előmozdítani. Talán szerénytelenség nélkül mondhatjuk, hogy minden lépés, amelyet Debrecen irodalmi élete ez irányban immár öt évtized óta tett, vagy a mi Körünkől indult ki, vagy legalább is velünk összeköttetésben és összhangban történt. E jegyben, egyúttal búcsúzva a multtól, szilárd bizalommal tekintünk az újabb félszázad elé.¹⁷

Peragit tranquilla potestas, quae violentia nequit.

¹⁷ Utolsó szómmal hadd tolmácsoljam itt is Körünk halálját *szentpéteri Kun Béla* és *Oláh Gábor* nagyérdemű elnöktársainknak, *Csobán Endre* főtitkárunknak, a helybeli kulturális élet lelkes, százkezü mindenesének, *Révész Imre*, *Kardos Albert*, *Baja Mihály*, *Erdős Károly*, *tunyogi Szücs Géza*, *Péterffy László* és *Zivuska Andor* választmányi tagjainknak, akik eszményeink szolgálatában annyit fáradoztak, sikerei körül maradaudó érdemeket szereztek.